

JOLANTA KIJOWSKA*, MICHAŁ FARYŚ**

Tereny rekreacyjne aglomeracji Kurytyby – determinanty i specyfika

Streszczenie. Tereny rekreacyjne, szczególnie z dużym udziałem różnorodnej pokrywy roślinnej, mają kluczowe znaczenie dla mieszkańców aglomeracji. Stwarzają wielorakie możliwości aktywnego wypoczynku i spędzania wolnego czasu w środowisku miejskim o cechach zbliżonych do naturalnych, a zarazem tworzonym przez człowieka. Kurytyba stanowi dobry przykład projektowania „zgodnie z naturą”, zainicjowanego w latach 70. przez burmistrza Jamiego Larmiera. Aktualnie widać efekty tych działań – miasto szczyci się wysokim odsetkiem terenów zieleni – aż 51,5 m² przypada na jednego mieszkańca. W 1996 r. Kurytyba została uznana przez Światowe Forum Habitat II za najbardziej innowacyjne miasto w świecie, zwłaszcza pod względem rozwiązań ekologicznych, komunikacyjnych i społecznych. Analiza oferty różnorodnych terenów rekreacyjnych, zwłaszcza parków miejskich i leśnych, oraz czynników determinujących ich rozwój, specyfikę i różnorodność, w kontekście nowych trendów i potrzeb rozwoju rekreacji w mieście, stanowi cel niniejszego artykułu.

Słowa kluczowe: tereny rekreacyjne, typologia terenów rekreacyjnych, tereny zieleni miejskiej, obiekty rekreacyjne, Kurytyba

1. Wprowadzenie

Kurytyba stanowi dobry przykład projektowania „zgodnie z naturą”, zainicjowanego w latach 70. XX w. przez burmistrza Jamiego Larmiera i kontynuowanego przez jego następców. Efekty tych działań zostały docenione na forum międzynarodowym, gdy w 1996 r. Kurytyba została uznana przez Światowe Forum Ha-

* Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Wydział Humanistyczny, e-mail: jkijowska@pwsz.pl, tel. 95 721 60 35.

** Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, e-mail: mafarys@amu.edu.pl, tel. 61 929 62 61.

bitat II za najbardziej innowacyjne miasto na świecie, z doskonale wdrożonymi strategiami transportowymi, ekologicznymi i społecznymi. W kontekście poruszanej w artykule problematyki terenów rekreacyjnych w aglomeracjach Kurytyba jest liderem wśród miast Ameryki Łacińskiej, w którym sukcesywnie zwiększa się powierzchnia terenów rekreacyjnych, ich liczba, różnorodność strukturalno-funkcjonalna oraz pojawiają się nowe kategorie. Wynika to przede wszystkim z dostosowywania funkcji istniejących i projektowanych terenów rekreacyjnych do potrzeb mieszkańców. Ludność Kurytyby jest silnie zróżnicowana pod względem pochodzenia, rasy, języka, wyznawanej religii, kultywowanych tradycji i ich wzajemnego przenikania się. Przejawia się to również wkładem poszczególnych grup etnicznych w rozwój miasta. Uznając za priorytetową funkcję rekreacyjną terenów zieleni w aglomeracjach miejskich, można stwierdzić, że Kurytyba znajduje się w czołówce wielkich miast świata, cechując się jednym z wyższych wskaźników terenów zieleni przypadających na jednego mieszkańca – 49 m² w 2008 r., 58 m² w 2010 r., 51,5 m² w 2012 r.¹, a według obliczeń dokonanych na podstawie materiałów satelitarnych z GeoEye z rozdzielczością terenową piksela 0,5 m nawet 64,5 m² w 2012 r.² Biorąc pod uwagę rekomendacje ONZ – 18 m² terenów zieleni na jednego mieszkańca miasta jako minimalną wartość wskaźnika – Kurytyba, mimo dynamicznie wzrastającej liczby ludności, jest w komfortowej sytuacji, gdyż wartość tego wskaźnika ma zdecydowanie wyższą. Dodatkowym czynnikiem potwierdzającym to jest polityka przestrzenna miasta, która zakłada utrzymanie na obecnym poziomie powierzchni terenów zielonych na jednego mieszkańca przy jednoczesnym poszerzeniu oferty terenów rekreacyjnych.

Dbalność o jakość środowiska przyrodniczego terenów zurbanizowanych oraz odpowiednie kształtowanie terenów rekreacyjnych – terenów odnowy fizycznej, psychicznej i społecznej człowieka – staje się jednym z priorytetów XXI w. Jest też ważnym problemem do rozwiązania dla władz aglomeracji lokalnych i regionalnych, zwłaszcza w kontekście prognoz demograficznych ONZ, mówiących o wzroście odsetka ludności miejskiej do 60% w 2025 r.

2. Cel i zakres badań

Celem artykułu jest przedstawienie typologii terenów rekreacyjnych prawie dwumilionowej, wielokulturowej aglomeracji Kurytyby, analiza ich strukturalno-funkcjonalnego zróżnicowania oraz próba określenia czynników determinu-

¹ SMMA – Secretaria Municipal de Meio Ambiente, Áreas Verdes, 2010, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [15.03.2012].

² Agencia do Noticias da Prefeitura de Curitiba, Meio Ambiente, 16.01.2012, www.curitiba.pr.gov.br/noticias/indice-de-area-verde-passa-para-645-m2-por-habitante/25525 [15.03.2015].

jących ich rozwój, specyfikę i różnorodność w kontekście nowych trendów i potrzeb rozwoju funkcji rekreacyjnej. W pracy dokonano charakterystyki ilościowej terenów rekreacyjnych oraz przeanalizowano ich rozkład przestrzenny i dostępność dla mieszkańców. Szczegółowa analiza terenów rekreacyjnych dotyczyła przede wszystkim najbardziej predestynowanych do funkcji rekreacji aktywnej parków miejskich, parków leśnych oraz placów i ogrodów jordanowskich.

Dla realizacji założonego celu dokonano przeglądu literatury przedmiotu, analizy materiałów kartograficznych, fotograficznych i teledetekcyjnych – obrazów satelitarnych, zastosowano metody statystyczne wykorzystujące dostępne dane dotyczące aglomeracji Kurytyby. Przeprowadzono także rekonesans wybranych terenów rekreacyjnych, głównie parków miejskich, leśnych i placów w 2008 i 2010 r.

3. Charakterystyka obszaru badań i jego mieszkańców

Pod względem administracyjnym Kurytyba leży w południowej Brazylii i jest stolicą stanu Parana. Dzieli się na 9 regionów i 75 dzielnic. Pod względem warunków fizycznogeograficznych położona jest na płaskowyżu, rozciągającym się na zachód od równoleżnikowego pasma górskiego Serra de Mar, 110 km od Oceanu Atlantyckiego. Leży w strefie klimatu subtropikalnego wilgotnego, na wysokości średnio 934,6 m n.p.m., z maksymalnym wyniesieniem 1021 m n.p.m. i minimalnym obniżeniem 864,9 m n.p.m., w obrębie 6 zlewni ważnych rzek: Barigüi, Bellem, Iguaçu, Atuba, Passauna i Riberão dos Padilhos.

Z uwagi na korzystanie z terenów rekreacyjnych otwartych, na wolnym powietrzu, ważne są warunki klimatyczne i pogodowe. Kurytyba jest pod tym względem specyficzna ze względu na swoje położenie nad poziomem morza. Średnia temperatura z wielolecia 1998-2007 w okresie zimowym (od marca do września) wynosiła 15°C, a w okresie letnim (od października do lutego) 21,1°C. Najniższa temperatura powietrza zanotowana 18 lipca 1975 r. wynosiła -6°C, natomiast najwyższa: 34,7°C wystąpiła w styczniu 2006 r. Średnia wilgotność powietrza w analizowanym wieloleciu wynosiła 78,82%. Maksymalną wartość opadów w ciągu roku: 2165,2 mm zaobserwowano w 1957 r., a minimalną: 765,5 mm w 1985 r. Maksymalna wartość średnioroczna opadów deszczu w okresie 1998-2008 wynosiła 1277,4 mm, a minimalna – 114,6 mm. Przeważają wiatry z kierunku wschodniego, przynoszące wilgotne masy powietrza znad wybrzeża Atlantyku, wzdłuż którego płynie ciepły prąd brazylijski.

Kurytyba od lat 60. XX w. przeżywa dynamiczny wzrost liczby mieszkańców (tab. 1), co stanowi stałe wyzwanie dla władz miasta w kontekście zaspokajania ich zróżnicowanych potrzeb, w tym potrzeb rekreacyjnych.

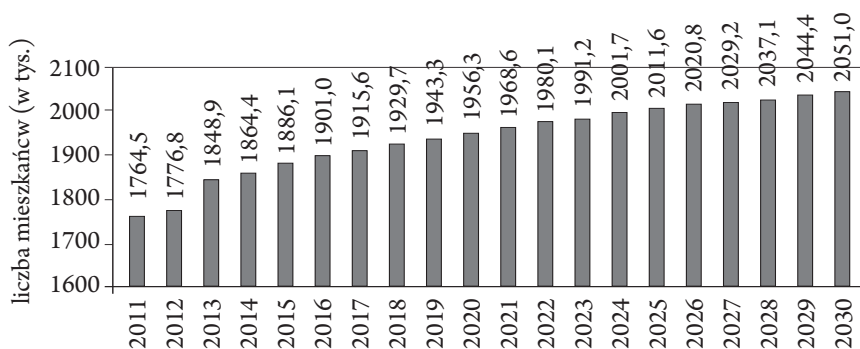
Tabela 1. Liczba ludności w Kurytybie w latach 1960-2010 (w tys.)

	1960	1970	1980	1991	1996	2000	2008	2010
Liczba ludności	361,4	609,0	1205,0	1315,0	1476,3	1586,8	1587,3	1751,9
Przyrost ludności	–	247,6	596,0	110,0	161,0	110,5	0,5	164,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych: Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística – IBGE, 2008, 2010; Censos Demográficos 1853 a 2010, Contagem Populacional 1996, Estimativas demais anos. Até 1990, estimativas por Taxa Média Geométrica, após por Método das Componentes Demográficas, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [10.03.2015].

Według prognozy demograficznej na lata 2011-2030 (wykres 1) liczba ludności Kurytyby będzie sukcesywnie wzrastać, jednak tempo tego wzrostu będzie mniej dynamiczne niż w latach ubiegłych. W 2024 r. liczba ludności prawdopodobnie przekroczy 2 mln, a w 2030 r. wyniesie o prawie 300 tys. osób więcej w stosunku do liczby ludności z 2010 r., co stanowi wzrost o 17 p.p.³ Inna prognoza wykonana dla obszaru metropolitarne Kurytyby przewiduje, że w 2020 r. liczba mieszkańców miasta będzie wynosić 2043,9 tys.⁴, czyli o 4 lata wcześniej osiągnie 2 mln mieszkańców.

Wykres 1. Prognoza demograficzna dla Kurytyby na lata 2011-2030

Źródło: IBGE, Censo Demográfico 2010 (Resultados da Sinopse por setor Censitário), População Estimada 2010 a 2014, IPPUC – Projeção populacional 2011 a 2030, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [20.03.2015].

Kurytyba, szcycąc się wysokimi wskaźnikami terenów zieleni przypadającymi na jednego mieszkańca oraz szeroką ofertą terenów rekreacyjnych, w kon-

³ IBGE, Censo Amostra 2000, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [20.03.2015].

⁴ Dados e Projeção Populacional da Região Metropolitana de Curitiba, www.sjp.pr.gov.br/dados-e-projecao-populacional-da-regiao-metropolitana-de-curitiba/ [20.09.2015]

tekście prognozy demograficznej i związanej z nią przewidywanej intensyfikacji procesów urbanizacyjnych, staje przed pytaniem, czy zdoła utrzymać pozycję lidera wśród miast Ameryki Łacińskiej i świata, które wybrały i realizują zasady zrównoważonego rozwoju, a tym samym czy potrafi zaspokoić zróżnicowane i zwiększające się potrzeby rekreacji i wypoczynku, uwzględniając uwarunkowania przyrodnicze środowiska miejskiego oraz zmieniające się w czasie potrzeby mieszkańców.

Charakterystykę mieszkańców Kurytyby przedstawiono za pomocą powszechnie wykorzystywanych wskaźników (IBGE, Censo Amostra 2000) dotyczących rasy, płci, wieku i wyznawanej religii. Jest to o tyle istotne dla analizy terenów rekreacyjnych, że zróżnicowanie mieszkańców największej aglomeracji Brazylii południowej przejawia się również w różnorodności potrzeb rekreacyjnych oraz planowaniu tych terenów z uwzględnieniem oczekiwań i preferencji mieszkańców aglomeracji. Kurytyba, podobnie jak inne miasta południowej Brazylii, wyróżnia się mniejszym zróżnicowaniem rasowym niż pozostała część kraju. Zdecydowanie przeważa w niej społeczność rasy białej, która stanowi 84,38% ogółu mieszkańców. Wynika to z napływu imigrantów z Europy od drugiej połowy XIX w. aż po lata 40. XX w., głównie z obszaru Polski, Ukrainy, Niemiec, Włoch, w ramach tzw. gorączki brazylijskiej, a także powojennej emigracji. Pozostała część mieszkańców to reprezentanci rasy mieszanej – 11,31%, afroamerykańskiej – 2,48% i rasy żółtej – 1,07%. Rdzenni mieszkańcy Brazylii stanowią jedynie 0,32%⁵.

Analiza mieszkańców Kurytyby pod względem struktury płci wskazuje na względną jej równowagę: mężczyźni stanowią 47,7%, a kobiety 52,3% ogólnej liczby mieszkańców. Struktura wiekowa mieszkańców Kurytyby wskazuje na duży udział dzieci i młodzieży do lat 14 – 19,9% populacji aglomeracji. Grupa wiekowa od 15 do 64 lat obejmuje 72,5% populacji, a powyżej 65 lat – zaledwie 7,6%. Analiza struktury wiekowej z uwzględnieniem płci ukazuje niewielką przewagę chłopców w grupie od 0 do 14 lat (o 0,4 p.p.) oraz przewagę kobiet w pozostałych grupach wiekowych: 15-64 i powyżej 65 lat (odpowiednio o 3,4 p.p. i 1,6 p.p.). Mieszkańcy Kurytyby zróżnicowani są także pod względem wyznawanej religii. Dominują wyznawcy religii rzymskokatolickiej, stanowiąc 70,6% ogółu mieszkańców. Znaczącą grupą są też reprezentanci religii protestanckiej (18,9%) oraz osoby niedeklarujące wyznania (5,8%). Natomiast wśród pozostałych mieszkańców znajdują się wyznawcy religii ducha, *Ubanda* i *Condomble*, religii wschodnich, religii żydowskiej oraz wielu innych religii⁶.

⁵ IBGE, Censo Amostra 2000, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [20.03.2015].

⁶ Ibidem.

To zróżnicowanie etniczne, religijne i wiekowe Kurytyby znajduje odzwierciedlenie w funkcjach miasta, w tym w dostosowaniu funkcji rekreacyjnej do potrzeb i oczekiwań wielokulturowej populacji. Dominującym elementem w architekturze parków miejskich, parków leśnych czy placów i sposobie ich zagospodarowania są: pomniki, miejsca pamięci, tablice pamiątkowe, stosowana kolorystyka, symbolika, charakterystyczne dla ziem imigrantów budowle świeckie czy sakralne, bramy, roślinność, ale też nazwa i dbałość o powiązanie inauguracji terenu rekreacyjnego z ważnym wydarzeniem czy osobą, którego imieniem zostaje nazwany dany teren. „W dowód wdzięczności...” to najczęściej powtarzane słowa na tablicach pamiątkowych, symbolizujące wkład osoby czy społeczności w dość burzliwą, choć w wymiarze europejskim krótką, bo około 350-letnią historię miasta, jego rozwój gospodarczy i kształtowanie pozytywnego wizerunku wśród miast Brazylii, kontynentu i świata oraz dążenie do zrównoważonego rozwoju miasta.

4. Pojęcie terenów rekreacyjnych i ich typologie

„Wypoczynek najczęściej kojarzy się ze słowem rekreacja – jest to proces regeneracji sił w trakcie dłuższej przerwy od pracy w czasie wolnym, przy wykorzystaniu różnych zajęć rekreacyjnych. Człowiek efektywniej wypoczywa, gdy następuje zmiana w zestawie bodźców zewnętrznych (może to być zmiana fizjonomii najbliższego otoczenia)” (Sołowiej 1992: 18).

Kształtowanie dobrego samopoczucia użytkowników przestrzeni publicznych wiąże się z zapewnieniem nie tylko komfortu wizualnego i społecznego, ale również z „zachowaniem różnorodności biologicznej ekosystemów miejskich (rodzime gatunki roślin i zwierząt, obecność ptaków) dającej możliwość bezpośredniego kontaktu z przyrodą i podnoszenia walorów rekreacyjnych miasta” (Januchta-Szostak 2011: 125).

„Zieleń publiczna dobrze utrzymana w postaci: parków, ogrodów, skwerów, bulwarów i alei spacerowych, parków leśnych oraz ośrodków sportowych i wypoczynkowych tworzy najwartościowszą przestrzeń kulturową miasta” (Chmielewski 2010: 295). „Zieleń właściwie skomponowana [...] łagodzi stresy współczesnej cywilizacji, maskuje techniczne uporządkowane otoczenie człowieka i zbliża go ku utraconemu rajskiemu szczęściu” (Chmielewski 2010: 301), a zatem ma wszelkie cechy, by zaspokajać potrzebę rekreacji.

„Funkcję rekreacyjną w aglomeracji miejskiej spełniają przede wszystkim tereny zieleni, rozumiane jako tereny i skwery, różnego rodzaju parki, ogrody przydomowe, ogródki działkowe czy też specjalnie do tego celu przystosowane

obiekty o charakterze otwartym (boiska sportowe, baseny, korty tenisowe) lub zamkniętym (teatry, kina, hale sportowe)” (Sołowiej 1992: 39).

Zatem dla człowieka mieszkającego w wielkim mieście, gdzie miejscem jego życia jest głównie środowisko sztuczne (mieszkanie, miejsce pracy) najlepsze dla rekreacji i regeneracji sił będą tereny z dużym udziałem elementów naturalnych.

„Miejskie tereny zieleni bezspornie klasyfikowane są jako istotny element systemu przestrzeni publicznych miasta. Parki i skwery wymieniane są na równi z placami i ulicami jako strategiczny czynnik wyposażenia miasta w ogólnodostępne obszary dla zebrań i szeroko pojmowanej rekreacji i innych przejawów aktywności mieszkańców miasta (Sutkowska 2000: 186). Przestrzeń publiczna rozumiana jest tu jako „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne”⁷.

Według rozporządzenia Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 29 listopada 2013 r., zmieniającego rozporządzenie w sprawie ewidencji gruntów i budynków, załącznik nr 5 „Zaliczanie gruntów do poszczególnych użytków gruntowych”⁸, do terenów rekreacyjno-wypoczynkowych, wydzielonych w kategorii gruntów zabudowanych i zurbanizowanych, zalicza się niezajęte pod budynki i związane z nimi urządzenia:

- tereny ośrodków wypoczynkowych, tereny zabaw dziecięcych, plaże, urządzone parki, skwery, zieleńce (poza pasami ulic),
- tereny o charakterze zabytkowym, takie jak: ruiny zamków, grodziska, kurhany, pomniki przyrody,
- tereny sportowe, takie jak: stadiony, boiska sportowe, skocznie narciarskie, tory saneczkowe, strzelnice sportowe, kąpieliska, pola golfowe,
- tereny spełniające funkcje rozrywkowe, takie jak: lunaparki, wesołe miasteczka,
- ogrody zoologiczne i botaniczne,
- tereny zieleni nieurządzonej niezaliczone do lasów oraz gruntów zadrzewionych i zakrzewionych,
- tereny rodzinnych ogrodów działkowych urządzonych na gruntach, które nie nadają się do upraw rolniczych, w tym na gruntach leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych.

W stosunku do poprzednio obowiązującego rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków⁹ zmiana polega na dodaniu do terenów rekreacyjnych punk-

⁷ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. nr 80, poz. 717 z późn. zm.

⁸ Dz.U. poz. 1551.

⁹ Dz.U. nr 38, poz. 454.

tu 7 – „terenów rodzinnych ogródków działkowych”, których funkcja w ostatnich latach ulega przeobrażeniu, a mianowicie z funkcji upraw ogrodniczych na potrzeby indywidualne sukcesywnie przekształca się na rekreacyjną¹⁰.

5. Tereny rekreacyjne Kurytyby

W klasyfikacji terenów rekreacyjnych Kurytyby zauważa się ogólnoświatowe tendencje, ale też cechy uwarunkowane przyrodniczo, historycznie i kulturowo. Najczęściej wymieniane typy terenów rekreacyjnych przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Typy terenów rekreacyjnych Kurytyby

Typ terenu rekreacyjnego	Liczba	Powierzchnia (w m ²)	% pow. miasta	Powierzchnia terenów zieleni (w %)
Parki miejskie (<i>parques</i>)	22	19 260 905	4,46	24,76
Parki leśne (<i>bosques</i>)	16	767 722	0,18	0,99
Parki leśne ochronne (<i>bosque de preservação</i>)	1	11 000	0,01	0,01
Place i skwery (<i>praças</i>)	454	2 671 040	0,62	3,43
Ogrody środowiskowe (<i>jardins ambientais</i>)	2	39 191	0,01	0,05
Centra animacji (<i>eixos de Animação</i>)	21	574 276	0,13	0,74
Ogródki jordanowskie (<i>jardinetes</i>)	468	462 168	0,11	0,59
Pasaże (<i>largos</i>)	56	61 395	0,01	0,08
Centra środowiskowe (<i>núcleos ambientais</i>)	30	12 597	0,01	0,02
Rezerваты prywatne – dziedzictwo przyrodnicze miasta (<i>RPPNM – reserva particular, patrimônio natural municipal</i>)	12	112 966	0,03	0,15
Ogółem	1082	23 973 260	5,57	30,82

Źródło: opracowanie własne na podstawie SMMA, Areas Verdes, IPPUC, Banco de Dados, Segundo a Lei Municipal de Curitiba 9804, 3.01.2000, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [20.03.2015].

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 29 listopada 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ewidencji gruntów i budynków, Dz.U. poz. 1551.

Spośród wyżej wymienionych typów terenów rekreacyjnych nie spotyka się, wydzielonych w Polsce, terenów ogródków działkowych oraz zieleni nieurządzonej, niezaliczanej do lasów oraz gruntów zadrzewionych i zakrzewionych. Te ostatnie oczywiście występują i spontanicznie mogą być wykorzystywane w celach rekreacyjnych, jednak w Kurytybie nie są akceptowane jako tereny wypoczynkowo-rekreacyjne z powodu braku podstawowych elementów zagospodarowania rekreacyjnego (parkingi, toalety, bezpieczne ścieżki itp.), braku możliwości zaspokojenia potrzeb wymagającego rekreanta albo ze względu na ograniczone bezpieczeństwo i nielegalne osadnictwo (*favele*).

Z terenami o charakterze zabytkowym w Kurytybie, które mogą pełnić funkcję rekreacyjną, można utożsamiać niektóre pasáže, place w najstarszych częściach miasta, wśród budynków w stylu kolonialnym, z pomnikowymi drzewami i małą architekturą (fontanny, ławki).

Tereny specjalnie przeznaczone do celów rekreacyjnych wymieniane są w istniejącym systemie obszarów chronionych Kurytyby. Wśród kategorii systemu obszarów chronionych Kurytyby wyróżniono:

- obszary ochrony środowiskowej (*áreas de proteção ambiental* – APA) – obszary stanowiące własność publiczną lub prywatną, utworzone w celu ochrony zasobów wodnych oraz roślinności, na których ograniczona jest działalność człowieka, a sposób zagospodarowania i utrzymanie ich dobrej jakości są kontrolowane przez Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Miasta (Secretaria Municipal de Meio Ambiente – SMMA);

- parki ochronne (*parques de conservação*) – obszary stanowiące własność miasta, o powierzchni powyżej 10 ha, przeznaczone do ochrony zasobów naturalnych, utrzymania dobrej jakości życia mieszkańców miasta, co leży we wspólnym interesie społeczności Kurytyby;

- parki linearne (*parques lineares*) – obszary stanowiące własność publiczną lub prywatną, utworzone w celu ochrony rzek i dolin rzecznych oraz zapewnienia dobrej jakości środowiska przyrodniczego w dolinie; obszary te mogą obejmować inne wyróżnione w uchwale obszary chronione;

- parki rekreacyjne (*parques de lazer*) – obszary stanowiące własność publiczną, o minimalnej powierzchni 10 ha, z dużym udziałem roślinności, często o cechach roślinności naturalnej, przeznaczone do rekreacji i wypoczynku w zgodzie z interesami ochrony przyrody; w obrębie parków znajdują się specjalnie wyznaczone strefy zagospodarowania rekreacyjnego, np. siłownie na wolnym powietrzu, place zabaw, boiska sportowe, rampy i inne, oraz odbywają się liczne zorganizowane zajęcia sportowe (otwarte, bezpłatne) czy imprezy kulturalne: festyny, jarmarki, konkursy, warsztaty;

- rezerваты biologiczne (*reservas biológicas*) – obszary różnej wielkości, stanowiące własność publiczną lub prywatną, o reprezentatywnych cechach środo-

wiska przyrodniczego danego obszaru, przeznaczone do ochrony i badań naukowych;

- cenne rodzime lasy naturalne (*bosques nativos relevantes*) – obszary występowania cennych gatunków flory reprezentatywnych dla rodzimych lasów naturalnych, stanowiące obszary ochrony i utrzymania dobrej jakości wód, gleb, siedlisk dziko żyjących gatunków zwierząt i ochrony krajobrazu; w większości tereny prywatne, na które miasto nakłada ograniczenia w zakresie zagospodarowania i użytkowania gruntów;

- lasy ochronne (*bosques de conservação*) – obszary stanowiące własność miasta, o powierzchni poniżej 10 ha, przeznaczone do ochrony zasobów naturalnych, utrzymania dobrej jakości życia mieszkańców miasta co leży we wspólnym interesie społeczności Kurytyby;

- lasy rekreacyjne (*bosques de lazer*) – obszary stanowiące własność publiczną, o powierzchni do 10 ha, przeznaczone do ochrony zasobów naturalnych z przewagą funkcji publicznej, w tym rekreacji;

- obszary specjalne – tereny ochrony szczególnej ze względu na cel i rodzaj obiektu, do których zaliczono m.in.: ogrody botaniczne, ogrody zoologiczne, obszary źródłiskowe rzek¹¹.

Należy podkreślić, że w granicach Kurytyby obszary ochrony środowiskowej: APA Iguaçu i APA Passaúna, tak ważne dla systemu przyrodniczego miasta, zajmują powierzchnię 8208,3 ha, w której 2622,2 ha to zwarte, rodzime kompleksy leśne z symbolicznym dla Brazylii południowej, prawnie chronionym gatunkiem *Araucaria angustifolia*. Stanowią one najcenniejszy pod względem przyrodniczym i historyczno-kulturowym krajobraz rekreacyjny Kurytyby (Kijowska 2010: 175).

Obszary te pełnią przede wszystkim funkcję środowiskotwórczą – ochronną. Jednocześnie stanowią potencjał dla wybranych, mało agresywnych w stosunku do przyrody, form rekreacji. Mniej cenne przyrodniczo obszary systemu, z wieloma elementami zagospodarowania rekreacyjnego i turystycznego, pełnią głównie funkcje rekreacyjne.

W Kurytybie za najbardziej atrakcyjne tereny rekreacyjne, o priorytetowym znaczeniu dla mieszkańców uznano parki miejskie, parki leśne oraz liczne i powszechnie występujące w każdej dzielnicy place, skwery, ogródki jordanowskie wraz z występującymi we wszystkich kategoriach terenów rekreacyjnych obiektami sportowymi.

W granicach aglomeracji Kurytyby znajdują się 22 parki. Zajmują one prawie 2 tys. ha powierzchni miasta. Najstarszym parkiem jest Passeio Público (1886), znajdujący się w samym centrum Kurytyby. Został on zlokalizowany na obszarach niegdyś podmokłych, bagiennych, a następnie zmeliorowanych i osuszo-

¹¹ Parques e Praças em Curitiba, <http://parquesepracasemcuritiba.com.br> [12.03.2015].

nych. Rozwiązaniem skomplikowanych problemów hydrologicznych tego obszaru jest zbiornik wodny z wyspami, zasilany wodami artezyjskimi i rzeką Belem, jedna z większych atrakcji rekreacyjnych parku. W czasie swego istnienia przeszedł kilka transformacji. Był pierwszym ogrodem botanicznym Kurytyby z różnymi gatunkami rodzimymi (ipé, jacaranda, canela) i egzotycznymi (dąb, cyprys, kapok, klon, eukaliptus) oraz miejscem lokalizacji pierwszego ogrodu zoologicznego w mieście. Od początku swego istnienia park ten stanowi najbardziej popularne miejsce wypoczynku dla mieszkańców Kurytyby, głównie ze śródmieścia. Jest też areną ważnych wydarzeń kulturalnych.

W kolejnych dziesięcioleciach miasto rozwijało się bardzo dynamicznie. W działaniach planistycznych w tym okresie niestety nie uwzględniano takiego kierunku rozwoju, jak rekreacja i wypoczynek. Dopiero uporczywe powodzie lat 50. i 60. XX w. ujawniły błędy w rozwoju przestrzennym miasta (urbanizacja terenów dolin rzecznych wbrew niekorzystnym uwarunkowaniom geologiczno-hydrologicznym dla zabudowy) i spowodowały podjęcie działań w polityce przestrzennej miasta, których efektem było zaprojektowanie i realizacja pierwszych terenów zieleni urządzonej. W latach 70. XX w. powstały w Kurytybie cztery parki miejskie o łącznej powierzchni prawie 1000 ha, stanowiące aktualnie 52% powierzchni parków miejskich. W 1972 r. utworzono trzy parki: Barreirinha, São Lourenço i Barigüi, a w 1978 r. park Iguaçu. Są to tereny, na których oprócz wielogatunkowej pokrywy roślinnej znajdują się duże zbiorniki wodne o dominującej funkcji retencyjnej, poprawiające warunki hydrologiczne miasta, a tym samym w dużym stopniu niwelujące zagrożenie powodziowe. Należy podkreślić, że park Barigüi jest najczęściej odwiedzanym terenem rekreacyjnym. Decyduje o tym jego lokalizacja w pobliżu centrum miasta, dogodna komunikacja oraz atrakcyjne zagospodarowanie: siłownia w starej cegielni, bistro w zabytkowym domu, pawilon wystawowy, Muzeum Motoryzacji, hale sportowe, ścieżki do joggingu, ścieżki rowerowe, tory do szybkiej jazdy na rolkach i rowerze, place zabaw dla dzieci i inne obiekty towarzyszące. W 1988 r. został zagospodarowany rekreacyjnie teren parkowy Tanguê Bacacheri, uformowany przez rzekę Bacacheri w jej obszarze źródłowym (zbiornik wodny, przystań z łodziami, boisko wielofunkcyjne, place zabaw, portal inicjujący wejście do Raju, ścieżki spacerowe i inne), w konsekwencji powstał park Iberê de Mattos, zwiększający ogólną powierzchnię parków w mieście. Cechuje się on również specyficznym mikroklimatem.

Jednak przełom w planowaniu i gospodarce przestrzennej w zakresie rozwoju terenów rekreacyjnych miasta nastąpił w latach 90. XX w., po dokonaniu metodami teledetekcyjnymi inwentaryzacji zasobów przyrodniczych, przede wszystkim pokrywy roślinnej. Kluczowym elementem polityki władz była szeroko pojęta innowacyjność, m.in. wykorzystanie potencjału terenów zieleni dla zaspokojenia rekreacyjno-wypoczynkowych potrzeb mieszkańców jako niezbędny czynnik równowagi fizycznej i psychicznej człowieka oraz gwarancja jego prawidłowe-

Fot. 1. Park leśny Bosque Zaneli-Unilivre zlokalizowany w bazaltowym kamieniołomie z oryginalnym architektonicznie budynkiem Wolnego Uniwersytetu Ochrony Środowiska (fot. J. Kijowska, M. Faryś, 2010).

go rozwoju. Do 1996 r.¹² powstało osiem parków: Parque das Pedreiras, Passa-úna, Jardim Botânico Municipal (1991), Parque dos Tropeiros, Caiuá, Diadema, Tingüi (1994) oraz park Tanguá (1996). Na uwagę zasługuje to, że Parque das Pedreiras, Tanguá oraz Bosque Zaneli-Unilivre powstały na terenach zdegradowanych eksploatacją surowców skalnych (granitu i bazaltu). Wcześniej projektowano na tym obszarze składowisko odpadów i miejsce ich recyklingu. Obecnie tereny te stały się atrakcją turystyczną i znakomitym miejscem rekreacyjno-rozrywkowym. W Parque das Pedreiras zlokalizowana jest słynna na świecie Opera de Arame, natomiast w Bosque Zaneli-Unilivre, wśród cennej i wielogatunkowej roślinności wtórnej, powstał oryginalny pod względem formy i wykorzystanego do budowy materiału (eukaliptus, bambus, szkło) Wolny Uniwersytet Ochrony Środowiska (fot. 1). Celem tego uniwersytetu jest kształtowanie postaw proeko-

¹² W 1996 r. miasto Kurytyba zostało uznane przez Światowe Forum Habitat II za najbardziej innowacyjne miasto w świecie, szczególnie pod względem rozwiązań ekologicznych, komunikacyjnych i społecznych.

Fot. 2. Park Tanguá jako przykład znaturalizowanego terenu po eksploatacji surowców skalnych, obszar węzłowy systemu przyrodniczego miasta (fot. J. Kijowska, M. Faryś, 2010).

logicznych oraz powszechna edukacja w zakresie ochrony środowiska i ekologii. Kolejny park to Tanguá, o dominującej funkcji ochronnej dla zasobów wodnych i przyrody ożywionej, z ponadprzeciętnymi walorami krajobrazowymi (ciek, wodospady spływające po skalnych ścianach kamieniołomu, charakterystyczne korony starych drzew araukariowych i innych cennych gatunków), doskonale wykorzystanymi w zagospodarowaniu rekreacyjnym parku m.in. dzięki licznym punktom widokowym (fot. 2).

Park Tanguá, Tingui oraz Barigüi stanowią obszary węzłowe fragmentu systemu przyrodniczego miasta. Są połączone parkami linearnymi utworzonymi w dolinie rzeki Barigüi. Park Passauna, drugi pod względem wielkości w mieście po parku Iguaçú, został utworzony w celu ochrony wód rzeki Passauna, utrzymania jej dobrej jakości oraz ochrony ujęć wody pitnej dla aglomeracji. Z kolei Jardim Botânico Municipal to park w stylu ogrodu francuskiego z geometrycznymi rabatami kwiatowymi, zbiornikiem wodnym, fontannami, stanowiący centrum badawcze nad florą stanu Parana, centrum edukacji ekologicznej i miejsce rekreacji dla ludności. Jego główną atrakcją jest palmiarnia. Budynek nawiązuje do

Fot. 3. Park miejski Jardim Botânico Municipal (fot. J. Kijowska, M. Faryś, 2010).

Crystal Palace w Londynie. Z innych elementów zagospodarowania należy wymienić: muzeum botaniczne, galerię wystawową, słynną rzeźbę *Macierzyństwo*, restaurację, bistro, ścieżki do joggingu, siłownię na wolnym powietrzu, sklep z rękodziełem i pamiątkami (fot. 3).

Po 2000 r. powstało kolejnych osiem parków: Nascentes do Belém (2001), Linear Cajuru (2003), Atuba (2004), Cambuí, Tulio Vargas, Lago Azul (2008), Italiano (2010) oraz Centenário da Imigração Japonesa (2014). Parki te doskonale łączą funkcje rekreacyjne ze środowiskotwórczymi, wykorzystują walory kulturowe miasta, a jednocześnie poprzez wyrafinowany sposób aranżacji roślinności i małej architektury wzbudzają niezwykle doznania estetyczne i duchowe.

Parki leśne obejmują występujące w granicach aglomeracji fragmenty bardzo cennych rodzimych lasów araukariowych. W stosunku do wyżej opisanych parków zajmują niewielką powierzchnię, stanowiącą zaledwie 4% ich powierzchni. Charakteryzują się bardzo przemyślanym zagospodarowaniem terenu, któremu przyświeca idea integracji przyrody nieożywionej, ożywionej i architektury, reprezentującej dziedzictwo kulturowe różnych narodów tworzących Kurytybę (Bosque de Portugal, Bosque Italiano, Bosque Alemão czy João Paulo II, zwany potocznie Bosque Polonese). Pierwszym parkiem leśnym (*bosque*) był park Mar-

tin Lutero (1974), kolejnymi: park João Paulo II (1980, otwarty po wizycie Jana Pawła II w Kurytybie, w największym ośrodku polonijnym Brazylii), Bosque do Capão da Imbuia (1981) oraz park Gutierrez. W latach 90. XX w. powstało siedem tego typu terenów, a po 2000 r. kolejne cztery.

Na uwagę w kontekście rozważanej funkcji rekreacyjnej zasługują też place i skwery, ogródki jordanowskie oraz centra animacji, najliczniej reprezentowane w każdej z 75 dzielnic aglomeracji (w sumie ponad 900 obiektów). Zajmują one teren stanowiący ponad 20% powierzchni parków miejskich. Można wśród nich wydzielić typowe skwery o wiodącej roli estetycznej, towarzyszące ważnym obiektom użyteczności publicznej, świetnie skomponowane, dobrze utrzymane, często z bogatą roślinnością, fontannami, zbiornikami wody, konstrukcjami dla pnączy oraz akcentami dekoracyjnymi (rzeźby, okazy skalne, pomniki), dalej place przeznaczone dla dzieci z atrakcyjną, czasami bardzo prostą w swej konstrukcji, infrastrukturą rekreacyjną oraz zielenią towarzyszącą, świetnie zaplanowane tereny wielofunkcyjne, z dominacją funkcji sportowej (wyposażone w boiska sportowe: do piłki nożnej, koszykówki, siatkówki, multifunkcjonalne o różnej nawierzchni, siłownie na wolnym powietrzu – od 2010 r. nowy element terenów rekreacyjnych, skate parki, ścieżki spacerowo-rowerowe), z dużym udziałem zieleni. Często place znajdują się w pasie między ulicami. Najdłuższy z nich (Arnoldo Faviro Busato) ma ponad 2 km długości i w jego obrębie znajduje się m.in. 15 różnych boisk, 5 placów zabaw, siłownie na wolnym powietrzu, skate park, zadaszenia, ławki, sanitariaty oraz znaczące fragmenty roślinności wysokiej.

Rekreacją jest nie tylko wypoczynek na wolnym powietrzu, ale i w obiektach zamkniętych, na które jest coraz większe zapotrzebowanie. W pomieszczeniach, często specjalistycznych, realizowany jest wypoczynek o charakterze rozrywkowym i sportowym (Maksymiuk 2005: 152). Do tego typu miejsc w Kurytybie zaliczono 31 stadionów sportowych piłki nożnej¹³, liczne obiekty sportowe przy szkołach, centra sportu i rekreacji (10), oferujące kompleksy boisk, baseny, siłownie, sauny, sale gimnastyczne, korty, kręgielnie, hale sportowe, akademie gimnastyczne, centra aktywności fizycznej (3), hale widowiskowe, teatry (41), kina (17), w których dziennie wyświetlanych jest średnio 180 filmów, biblioteki (113 szkolnych, 24 Biblioteki Fundacji Kultury, 45 Farol de Saber oraz 3 biblioteki tematyczne), specjalistyczne muzea (34), galerie sztuki (34), centra handlowe wyposażone w place zabaw dla dzieci, kręgielnie, wystawy i muzea, siedziby różnorodnych klubów sportowych, społecznych, stowarzyszeń i związków (88)¹⁴ oraz grup folklorystycznych (30)¹⁵. W czasie wolnym można też brać udział w różnego

¹³ SEUC – Sistema de Equipamentos Urbanos de Curitiba, Federação Paranaense de Futebol, www.federacaoopr.com.br [17.03.2015].

¹⁴ SME, Fundação Cultural de Curitiba, IPPUC – Banco de Dados, SEUC – Sistema de Equipamentos Urbanos de Curitiba, 2009, www.cidades.terra.com.br [17.03.2015].

¹⁵ Ibidem.

rodzaju targach rzemiosła oraz warsztatach artystycznych, np. rękodzielniczych, które odbywają się w obrębie terenów rekreacyjnych, np. w parkach, na deptakach, pasażach, placach. Pod nazwą „przestrzenie kultury” funkcjonuje mapa z 36 obiektami, wśród których znajdują się: wybrane galerie, biblioteki, obiekty dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Są one jednocześnie atrakcjami autobusowej linii turystycznej w Kurytybie¹⁶.

W obrębie aglomeracji kurytybskiej doskonale funkcjonuje turystyczna linia autobusowa (*linha turismo*) umożliwiająca zwiedzania miasta i bezproblemowe dotarcie do wielu miejsc rekreacyjnych Kurytyby. Długość szlaku ma 46 km, a czas potrzebny do jego pokonania wynosi 2 h 45 min. Atrakcyjność turystyczna trasy oraz doskonała organizacja linii turystycznej (regularne kursy autokaru, bilet umożliwiający zwiedzanie kilku spośród 25 oferowanych na trasie atrakcji turystycznych, usługa przewodnicka) powodują, że cieszy się ona wyjątkową popularnością, zarówno wśród mieszkańców Kurytyby, jak i osób odwiedzających to miasto. Szlak turystyczny obejmuje najważniejsze w Kurytybie obiekty dziedzictwa kulturowego: Praça Tiradentes – centrum historyczne z katedrą i śladami pierwszej lokacji miasta (1693), Rua das Flores – główną ulicę i zarazem symbol urbanizacji Kurytyby, Rua das 24 Horas – ulicę znaną z licznych restauracji, barów i sklepów czynnych całą dobę, Museu Ferroviario – galerię handlowo-usługową w historycznym budynku stacji kolejowej, Teatr Paiol (1906), Teatr Guaira, Muzeum Oscara Niemeyera oraz obiekty dziedzictwa przyrodniczego, do których należą: parki miejskie i parki leśne, zawierające w swych granicach znaczące powierzchnie cennych lasów rodzimych, z licznymi obiektami pomnikowymi, ogród botaniczny czy zoologiczny. Dominantę i jednocześnie atrakcyjny dla turystów punkt widokowy na trasie stanowi wieża telewizyjna Torre Panorâmica de Curitiba o wysokości 103 m.

Władze miasta podejmują działania ukierunkowane na promocję terenów rekreacyjnych. Profesjonalnie przygotowane strony internetowe¹⁷ przedstawiają ofertę najbardziej atrakcyjnych i uczęszczanych terenów rekreacyjnych. Zawierają one informacje, z wykorzystaniem zdjęć satelitarnych i naziemnych, o lokalizacji, roku inauguracji parku, krótkiej historii miejsca i nazwy, zagospodarowaniu rekreacyjnym, organizowanych imprezach, wydarzeniach kulturalnych czy dostępności komunikacyjnej. Jest też szczegółowa informacja o autobusowej linii turystycznej (*linha turismo*), jej atrakcjach i sposobie funkcjonowania, a także bogata oferta kin, bibliotek, muzeów i miejsc kultury. Prezentowane są też atrakcyjne tereny rekreacyjne i turystyczne, zlokalizowane poza miastem, szczególnie

¹⁶ URBS – Urbanização de Curitiba, www.urbs.curitiba.pr.gov.br/transporte/linha-turismo [17.03.2015].

¹⁷ <http://viaje.curitiba.pr.gov.br>, www.cidades.terra.com.br, <http://parquesepracasemcuritiba.com.br>, www.urbs.curitiba.pr.gov.br/transporte/linha-turismo [17.03.2015].

w obszarze metropolitarnym, oraz popularne destynacje do parków stanowych stanu Parana. Strony te pełnią funkcję informacyjną i zarazem edukacyjną. Zawierają dane o jakości środowiska przyrodniczego miasta, głównie o stanie powietrza i wód powierzchniowych oraz przedstawiają problem zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich i rolę parków w rozwiązywaniu problemów środowiskowych.

Główną rolę w kształtowaniu terenów rekreacyjno-wypoczynkowych aglomeracji Kurytyby odegrały determinanty środowiskowo-ekologiczne (w dużej mierze decydowały także o lokalizacji tych terenów): tereny źródliskowe i doliny rzek, tereny zalewowe i podmokłe, duże opady deszczu, uporczywe powodzie, nieregulowane ciek i problemy z odwodnieniem miasta. Podjęte działania doprowadziły do uregulowania cieków, melioracji terenów podmokłych, a działania administracyjno-prawne ograniczyły zabudowę lub wprowadziły jej całkowity zakaz w obszarach dolin rzecznych. Determinantą stały się też przyrodnicze zasoby miasta w postaci surowców mineralnych (bazalt, granit), po eksploatacji których pozostały do zagospodarowania kamieniołomy oraz znaczne powierzchnie naturalnej rodzimej roślinności rzeczywistej, z wieloma cennymi gatunkami drzew. Intensyfikacja procesów urbanizacyjnych w latach 70. XX w., z dominacją funkcji mieszkaniowej (często niezgodnej z planem, powodującej niebezpieczeństwo „kurczenia się” terenów zielonych), wymusiła dokonanie inwentaryzacji pokrywy roślinnej (1974), w konsekwencji czego ustanowiono jej nienaruszalny zasób i objęto ją ochroną prawną (Miguez 2000). Tereny zieleni wraz z systemem dolin rzecznych i terenami wrażliwymi na zmiany stosunków wodnych stanowiły podstawę budowy systemu przyrodniczego miasta zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju oraz kształtowania w ich obrębie terenów rekreacyjnych coraz bardziej potrzebnych dynamicznie rozwijającemu się społeczeństwu aglomeracji. Zasób terenów zieleni miasta miał też wpłynąć na poprawę jakości środowiska miejskiego (ograniczenie zanieczyszczeń).

Kolejne determinanty wpływające na kształt i funkcje terenów rekreacyjnych mają charakter społeczno-demograficzny. Można do nich zaliczyć: gwałtowny przyrost ludności, bezrobocie, pogarszanie się warunków życia pewnych grup społecznych. W ich konsekwencji następuje marginalizacja i wykluczenie społeczne części mieszkańców, co prowadzi do powstania dzielnic biedy i wzrostu przestępczości. Przyczynia się też do polaryzacji społeczeństwa widocznej m.in. w dysproporcjach dochodów, stylu życia, nierówności społecznej, zawodowej czy osłabieniu integracji społecznej.

Realizacja koncepcji nowoczesnego innowacyjnego miasta w duchu zrównoważonego rozwoju przestrzennego aglomeracji i integracji wielokulturowej społeczności oraz budowa zaufania społecznego poprzez m.in. zaspokajanie potrzeb rekreacyjno-wypoczynkowych mieszkańców to determinanty polityczne rozwoju terenów rekreacyjnych.

Na podkreślenie zasługują również determinanty ekonomiczne – możliwość bezpłatnego korzystania z większości terenów rekreacyjnych oraz uwarunkowania technologiczno-infrastrukturalne, przejawiające się w dostępności komunikacyjnej omawianych terenów (doskonale zorganizowana i niedroga komunikacja miejska, budowany system dróg rowerowych), a także dostępności dla osób z dysfunkcjami.

6. Podsumowanie

W artykule podjęto próbę określenia wiodących czynników wyznaczających planowanie i kształtowanie terenów rekreacyjnych, ukazania ich specyfiki oraz możliwości zaspokojenia potrzeb mieszkańców w zakresie rekreacji.

Kurytyba posiada korzystne uwarunkowania przyrodnicze dla rozwoju funkcji rekreacyjnej. Szczególną rolę odgrywają tu tereny zieleni, odznaczające się znacznym potencjałem dla realizacji różnych form rekreacji. Szacuje się, że na jednego mieszkańca przypada 51,5 m² terenów zieleni (stan na 2012 r.). Część tych terenów objęta jest ochroną prawną i pełni ważną rolę w systemie ochrony środowiska przyrodniczego aglomeracji. Potencjalnie tereny zieleni mogą stanowić miejsce rekreacji dla wybranych, prośrodowiskowych form, część z nich została włączona w parki miejskie, parki leśne, parki linearne, place i skwery oraz inne wyróżniane ustawowo tereny rekreacyjne, dysponujące szerokim wachlarzem obiektów zagospodarowania rekreacyjnego, i jest udostępniona dla rekreacji masowej. Pozostałe powierzchnie stanowią nienaruszalny zasób i podlegają ochronie przed inwestycjami, co w przypadku dynamicznej urbanizacji ma ogromne znaczenie. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w Kurytybie jest wdrożona zasada zrównoważonego rozwoju: układ terenów zieleni wraz z innymi terenami otwartymi jest determinantą zagospodarowania pozostałych terenów inwestycji miejskich.

Kształtowanie terenów rekreacyjno-wypoczynkowych aglomeracji Kurytyby, zainicjowane utworzeniem pierwszego parku miejskiego Passeio Publico w 1886 r. oraz intensyfikowane od lat 70. XX w., wynikało przede wszystkim z determinanty ekologiczno-środowiskowej i społeczno-demograficznej. W późniejszym etapie rozwoju miasta znaczenia nabrały determinanty ekonomiczne, polityczne i technologiczno-infrastrukturalne.

Obszary pełniące funkcję rekreacyjną w Kurytybie są bardzo zróżnicowane zarówno pod względem struktury przestrzennej, jak i funkcjonalnej (form użytkowania, rodzaju roślinności, wyposażenia, oferty imprez rozrywkowych itp.), dzięki czemu mogą zaspokajać różnorodne, często bardzo wysublimowane, potrzeby rekreanta. Analiza terenów rekreacyjnych Kurytyby wskazuje, że w więk-

szości stanowią one „eko-tereny o rozbudowanej warstwie znaczeniowej i symbolicznej o potencjale intergracyjnym, gdzie proces rekreacji jest wielokierunkowy i odnosi się zarówno do sfery fizycznej, jak i emocjonalnej i intelektualnej człowieka” (Czałczyńska-Podolska 2012: 44). Cechują się one multifunkcjonalnością, wykorzystaniem tożsamości kulturowej oraz przyrodniczej do tworzenia miejsc unikatowych, ale autentycznych, a zarazem swojskich, oraz angażują społeczność w proces ich powstawania i niejednokrotnie zarządzania.

Kluczowe znaczenie ma dostępność użytkowa. Wstęp do parków jest bezpłatny, za wyjątkiem jednostkowych wydarzeń (koncerty, przedstawienia), co w obecnych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych jest bardzo istotne. Obszary rekreacyjne stanowią swoisty „wentyl bezpieczeństwa” dużego wieloetnicznego i wielokulturowego miasta. Dostępność komunikacyjna obszarów rekreacyjnych jest zróżnicowana w poszczególnych dzielnicach miasta. Generalnie sprawnie funkcjonujący system komunikacji miejskiej, rozwijająca się dynamicznie sieć tras rowerowych oraz doskonale funkcjonująca przez cały rok autokarowa linia turystyczna umożliwiają bezproblemowe dotarcie do wybranego miejsca rekreacji. Najkorzystniejsze warunki do rekreacji mają więc mieszkańcy tych dzielnic, w których granicach mieszczą się znaczne powierzchniowo parki miejskie i leśne, obszary chronione udostępnione w celu rekreacji oraz liczne place, skwery, ogródki jordanowskie i otwarte obiekty sportowe. Są to dzielnice na obrzeżach miasta, szczególnie w części północnej i zachodniej oraz południowo-wschodniej, co jest związane z występowaniem dolin rzecznych głównych rzek tego obszaru (Iguaçu i Passauna), dużych powierzchni pokrywy roślinnej oraz terenów rekreacyjnych, takich jak parki miejskie i leśne.

Kurytyba podąża za ogólnosiwiatowymi trendami widocznymi w kształtowaniu nowych terenów rekreacyjnych w obrębie nowoczesnych, multifunkcyjnych centrów handlowo-rozrywkowych. Centra te mają być atrakcyjną alternatywą dla przestrzeni publicznych, przyciągającą wyższym poziomem bezpieczeństwa i wygody w korzystaniu z oferowanych usług. Ich funkcja rozrykowo-wypoczynkowa (zminiaturyzowane wesołe miasteczka dla dzieci, różnorodne place zabaw, dyskoteki, multipleksy, kręgielnie, tory gokartowe, kluby fitness, skate parki i inne) stanowi rodzaj „kotwicy” dla potencjalnych klientów.

Nową tendencją jest również chęć łączenia wypoczynku na świeżym powietrzu z innymi aktywnościami, np. z możliwością robienia zakupów. Stwarza to szerokie możliwości dla inwestorów, którzy nie są skłonni do zakładania i utrzymywania terenów zieleni publicznej, natomiast byłiby zainteresowani inwestycjami, gdzie zieleni miałyby być tylko częścią programu większego obiektu, np. galerii handlowej. Z uwagi na środowisko przyrodnicze miasta sytuacja taka może być zarówno korzystna, gdyby powstawały w ten sposób nowe tereny zieleni, jak i niebezpieczna, gdyby już istniejące obszary o walorach przyrodniczych były częściowo zabudowywane (Maksymiuk 2005: 154).

Sporadycznie obserwowany jest trend budowania komercyjnych terenów rekreacyjnych w stylu tzw. disneylandów, z których korzystanie jest płatne, co w istotny sposób ogranicza dostępność takiego terenu, a w przypadku wieloetnicznego, wielokulturowego, bardzo zróżnicowanego pod względem poziomu życia społeczeństwa brazylijskiego miasta może stać się kolejnym przykładem nierówności społecznej. Jednocześnie wartość przyrodnicza takich obiektów jest przy tym znacznie niższa niż tradycyjnych terenów zieleni, ponieważ na ich obszarze jest zlokalizowanych wiele obiektów kubaturowych.

Władze miasta prowadzą politykę informacyjną i promocyjną w kwestii terenów rekreacyjnych, szczegółowo zapoznają swoich mieszkańców z ideą powstania terenów rekreacyjnych, sposobem ich zagospodarowania, organizacją imprez kulturalnych, otwartych warsztatów, zajęć sportowych, zachęcają też do korzystania z tych terenów i podejmują działania na rzecz integracji wielokulturowego społeczeństwa aglomeracji.

Konsekwencją postępu cywilizacyjnego i współczesnego modelu życia jest rosnąca potrzeba organizacji wypoczynku, a także zagospodarowania „przestrzeni czasu wolnego”. W związku z globalnym wzrostem liczby ludności miast rola terenów i obiektów rekreacyjnych w mieście będzie coraz większa. Należy jednak pamiętać, że rozwój funkcji rekreacyjnej pociąga za sobą liczne problemy, związane m.in. z przekształceniami krajobrazu oraz zagrożeniem zasobów przyrodniczych i kulturowych. Dla architektów krajobrazu oznacza to poszukiwanie nowych sposobów kształtowania przestrzeni rekreacyjnych miasta oraz skutecznych metod ochrony zagrożonych zasobów.

Literatura

- Agencia do Noticias da Prefeitura de Curitiba, Meio Ambiente, 16.01.2012, www.curitiba.pr.gov.br/noticias/indice-de-area-verde-passa-para-645-m2-por-habitante/25525 [15.03.2015].
- Chmielewski J.M. (2010), *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Warszawa: Wyd. Politechniki Warszawskiej.
- Czałczyńska-Podolska M. (2012), Czynniki efektywnego planowania i kształtowania terenów rekreacji w mieście, *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych – OL PAN*, VIII/1: 35-45.
- IBGE, 2008, 2010, Censos Demográficos 1853 a 2010, Contagem Populacional 1996, Estimativas demais anos. Até 1990, estimativas por Taxa Média Geométrica, após por Método das Componentes Demográficas, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [15.03.2015].
- IBGE, Censo Amostra 2000, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [20.03.2015].

- IBGE, Censo Demográfico 2010 (Resultados da Sinopse por setor Censitário), População Estimada 2010 a 2014, IPPUC – Projeção populacional 2015 a 2040, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [20.03.2015].
- Januchta-Szostak A. (2011), *Woda w miejskiej przestrzeni publicznej – modelowe formy zagospodarowania wód opadowych i powierzchniowych*, Poznań: Wyd. Politechniki Poznańskiej.
- Kijowska J. (2010), Krajobrazy rekreacyjne miasta na przykładzie Kurytyby, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, t. XXVII: 171-178.
- Maksymiuk G. (2005), Rozwój terenów rekreacyjnych – wspomaganie czy ograniczanie w przyrodniczej rewitalizacji miast, *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych – OL PAN*, t. 1: 149-156.
- Miguez L.A.L. (2001), *Mapeamento e monitoramento dos maciços vegetais do município de Curitiba – PR. Monografia do curso de Especialização em Administração, Monitoramento e Controle de Qualidade de Vida Urbana*, Curitiba: Faculdade de Administração e Economia do Paraná, Instituto de Engenharia do Paraná.
- Parques e Praças em Curitiba*, <http://parquesepracasemcuritiba.com.br> [12.03.2015].
- Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 29 listopada 2013 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie ewidencji gruntów i budynków, Dz.U. poz. 1551.
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków, Dz.U. nr 38, poz. 454.
- SEUC, Sistema de Equipamentos Urbanos de Curitiba, Federação Paranaense de Futebol, www.federacaopr.com.br [17.03.2015].
- SME, Fundação Cultural de Curitiba, IPPUC, Banco de Dados, SEUC, Sistema de Equipamentos Urbanos de Curitiba, 2009, www.cidades.terra.com.br [17.03.2015].
- SMMA, Areas Verdes, IPPUC, Banco de Dado, Segundo a Lei Municipal de Curitiba 9804, 3.01.2000, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [20.03.2015].
- SMMA/Areas Verdes, SMMA/Parques e Praças, IPPUC/Banco de Dados, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [20.03.2015].
- SMMA – Secretaria Municipal de Meio Ambiente, Áreas Verdes, 2010, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [15.03.2012].
- Sołowiej D. (1992), *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych*, Poznań: WN UAM.
- Sutkowska E. (2006), Współczesny kształt i znaczenie zieleni miejskiej jako zielonej przestrzeni publicznej w strukturze miasta – przestrzeń dla kreacji, *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych – OL PAN*, t. 2: 184-192.
- URBS, Urbanização de Curitiba, www.urbs.curitiba.pr.gov.br/transporte/linha-turismo [17.03.2015].
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. nr 80, poz. 717 z późn. zm.

Determinants and Specificity of the Urban Recreational Areas of Curitiba

Abstract. Recreational areas, especially with a large proportion of varied vegetation cover, play a key role in the agglomeration. They provide multiple opportunities for active recreation and leisure in an urban environment with characteristics similar to natural ones, but created by man. Curitiba is a city which is a good example of the design “according to nature,” which was initiated in the seventies by Mayor Jamie Larmier. Now the city can boast a very high percentage of green areas per inhabitant (up to 51,5 m² per capita). In 1996, the city was recognized by the World Forum for Habitat II as the most innovative city in the world, particularly in terms of communication, environmental, and social solutions. The aim of this article is to analyze the multicultural urban recreation area of Curitiba, in particular, urban parks, forest parks and other recreational facilities, as well as, the factors determining their development, presentation of their specificity and diversity in the context of new trends, and the needs of the development of recreation in the city.

Keywords: recreational areas, recreational areas typology, urban green areas, recreational facilities, Curitiba